

Г.Ж. Орда^{1*}, С.Ә. Қалиев²

¹М.О.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты,

²Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,

Алматы, Қазақстан

E-mail: ¹Orda_68@mail.ru; ²serik.kaliev.a@mail.ru

ORCID: ¹0000-0001-5930-3784; ²0009-0005-6094-0066

XXI ҒАСЫР ПОЭЗИЯСЫНДАҒЫ КӨРКЕМДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕР

Аңдатпа. Мақалада XXI ғасыр поэзиясының көркемдік көкжиегі көркемдік әдіс-тәсілдер мен ақындардың стильдік ерекшелігі негізінде қарастырылған. Қазіргі лирикадағы дәстүр ұласуы баллада, арнау, ода, жарлау, жоқтау, элегия үлгілерімен жинақталса, жаңашылдық мадақ, мінәжат жырларымен, поэзиядағы шумақ, тармақ, буын, бунақ, ұйқас еркіндігімен айшықталған. Т.Тәшеновтің «Бір ақын ағам туралы баллада», «Түн баласы, су анасы», «Ғашық жанға хат» балладалары мен А.Шегебайдың, Ұ.Дәлейұлының арнаулары лириканың жекелеген жанрларының заңды жалғасы ретінде танылған. Махаббат лирикасы Д.Берікқажыұлы мен Ж.Немеребайдың ғашықтық жырларына негіз болса, азаматтық лирика Ж.Немеребай өлеңдері негізінде пайымдалды. Шығыс поэзиясынан жалғасып келе жатқан діни философиялық мінәжат өлеңдер, яғни Аллаға құлшылық, Пайғамбарларға мадақ жырлары С.Қосан туындыларымен айшықталған. Ақындардың ел өміріндегі ірілі-ұсақты оқиғаларды дер шағында жырға қосып отыратындығы 1986 жылғы Желтоқсан көтерілісі, 2020 жылғы «COVID-19», 2022 жылғы Қаңтар оқиғасы туралы лирикалық, эпикалық поэмалармен дәлелденген. Б.Бабажанұлының «Ниятқабыл», «Жаумытбай», Д.Кәпұлының «Маябоздақ» Б.Беделханұлының «Рух жыры» поэмаларымен ұлттық поэзиядағы кең құлашты эпикалық жанрдың дәстүрлі жалғасы мен түрлік, мазмұндық жаңалықтары ретінде ғылыми сараланған.

Алғыс: Мақала ҚР Ғылым және жоғары білім министрлігі Ғылым комитетінің 2023-2025 жж. «Әлем әдебиетінің даму контексіндегі қазіргі қазақ әдебиетінің даму үрдістері: көркемдік ағым-бағыттар» іргелі ғылыми-зерттеу жобасының қаржыландыруы негізінде жарияланды.

Кілт сөздер: поэзия, лирика, поэма, көркемдік әдіс, әдеби стиль, дәстүр сабақтастығы, жаңашылдық.

Г.Ж. Орда^{1*}, С.А. Қалиев²

¹Институт литературы и искусства имени М.О. Ауэзова,

²Казахский национальный университет имени Аль-Фараби,

Алматы, Казахстан

E-mail: ¹Orda_68@mail.ru; ²serik.kaliev.a@mail.ru

ORCID: ¹0000-0001-5930-3784; ²0009-0005-6094-0066

Художественные особенности поэзии XXI века

Аннотация. В статье рассматривается художественный горизонт поэзии XXI века на основе художественных приемов и стилистических особенностей поэтов. В то время как преемственность традиций в современной лирической поэзии обобщена в формах баллад, посвящений, од, прокламаций, плачей и элегий, новаторство выражается в гимнах, молитвах и свободе строф, строк, слогов и рифм в поэзии. Баллады Т. Ташенова «Баллада о поэте», «Ночной мальчик, мать воды», «Письмо любимой душе», посвящения А. Шегебая и У. Далеулы признаны законными продолжениями отдельных жанров

лирической поэзии. Любовная лирика создавалась на основе любовных стихотворений Д. Бериккажулы и Ж. Немеребай, гражданская – на основе стихотворений Ж. Немеребай. В творчестве С. Косана нашли отражение религиозно-философские молитвенные стихи, продолжающие традицию восточной поэзии, то есть стихи поклонения Аллаху и восхваления Пророков. О том, что поэты часто включают в свои стихотворения как крупные, так и мелкие события из жизни страны, свидетельствуют лирические и эпические поэмы о Декабрьском восстании 1986 года, «COVID-19» 2020 года и январском инциденте 2022 года. Поэмы Б. Бабажанулы «Ниеткабыл», «Жаумытбай», Д. Капулы «Маябоздак», Б. Беделханулы «Рух жыр» научно проанализированы как традиционные продолжения широкого эпического жанра в национальной поэзии и как новшества стиля и содержания.

Благодарности: Статья опубликована Научным комитетом Министерства науки и высшего образования Республики Казахстан в 2023-2025 годах. Издано на основе финансирования фундаментального научно-исследовательского проекта «Тенденции развития современной казахской литературы в контексте развития мировой литературы: художественные тенденции».

Ключевые слова: поэзия, лирика, поэма, художественный метод, литературный стиль, преемственность традиций, новаторство.

G.Zh. Orda^{1*}, S.A. Kaliev²

¹*Institute of Literature and Art named after M. O. Auezov,*

²*Kazakh National University named after Al-Farabi,
Almaty, Kazakhstan*

E-mail: ¹Orda_68@mail.ru; ²serik.kaliev.a@mail.ru

ORCID: ¹0000-0001-5930-3784; ²0009-0005-6094-0066

Artistic Features of Poetry of the 21 st Century

Abstract. The article examines the artistic horizon of poetry in the 21st century based on artistic techniques and stylistic features of poets. While the continuity of traditions in modern lyric poetry is summarized in the forms of ballads, dedications, odes, proclamations, laments and elegies, innovation is expressed in hymns, prayers and freedom of stanzas, lines, syllables and rhymes in poetry. T. Tashenov's ballads «Ballad of the Poet», «Night Boy, Mother of Water», «Letter to a Beloved Soul», dedications by A. Shegebay and U. Daleyuly are recognized as legitimate continuations of individual genres of lyric poetry. Love lyrics were created on the basis of love poems by D. Berikkazhuly and Zh. Nemerebay, civil - on the basis of poems by Zh. Nemerebay. The works of S. Kosan reflect religious and philosophical prayer poems that continue the tradition of Eastern poetry, that is, poems of worship of Allah and praise of the Prophets. The fact that poets often include both major and minor events from the life of the country in their poems is evidenced by lyrical and epic poems about the December Uprising of 1986, «COVID-19» of 2020 and the January incident of 2022. The poems of B. Babajanuly «Nietkabyly», «Zhaumytbay», D. Kapuly «Mayabozdak», B. Bedelkhanuly «Rukh zhyr» are scientifically analyzed as traditional continuations of the broad epic genre in national poetry and as innovations in style and content.

Acknowledgments: The article was published by the Scientific Committee of the Ministry of Science and Higher Education of the Republic of Kazakhstan in 2023-2025. Published on the basis of funding for the fundamental research project «Trends in the Development of Modern Kazakh Literature in the Context of the Development of World Literature: Artistic Trends».

Keywords: poetry, lyrics, poem, artistic method, literary style, continuity of traditions, innovation.

1. Кіріспе

Тәуелсіздіктің алғашқы онжылдығында еліміздің экономикалық тығырыққа тірелуі қоғамның барлық саласында көрініс тапты. Қазақ және Қазақстандық қаламгерлер нені жазу керек, әдебиеттің негізгі қаһармандары кімдер болу керек

деген сауалдар аясында шығармашылық дағдарысқа ұшырады. Соның салдарынан тәуелсіздіктің алғашқы онжылдығында жазылған туындылар қатары да көп болған жоқ. Осы ойымызды әдебиеттенушы ғалым Б.Майтановтың мына пікірі растайды: «Шын мәніндегі асыл сөз біраз уақыт дағдарысты бастан өткергені жасырын емес. Не туралы, қалай жазу керек екенін ақындар ұзақ ойланды» (Майтанов, 2012: 259).

Тоқсаныншы жылдары бір формациядан екінші формацияға ауысып, ел экономикасы құлдырап, күнкөрістің қамымен жүрген аға буын өкілдері не жазарын білмей шығармашылық дағдарысқа ұшырап жатқанда, әдебиетке өз үнімен келген жалынды жастар бүгінде әдебиеттің негізгі жүгін көтеріп келеді. Аталған буын өкілдерінен М.Райымбекұлы, Ә.Балқыбек, Ж.Сәрсек, Б.Бабажанұлы, М.Шаймаран, Ә.Ботпанов, Н.Қуантайұлы, С.Қалиев, Д.Берікқажыұлы, Б.Алдияр, Б.Айтболатұлы, Д.Берікқажыұлы, Ә.Шегебай, Б.Әшібаев, Т.Ешенұлы, Б.Беделханұлы, Н.Әбілдин, А.Исаділ, Т.Толқынқызы, А.Әбдірасылқызы, А.Темірбай, Р.Есдәулет пен тәуелсіздік алған соң отанына оралған Ұ.Дәлей, Т.Таңжарық, Н.Байтұрсын, О.Шауқан жырларының бірсыпырасы жекелеген авторлардың зерттеулері мен ұжымдық монографияларда қарастырылды.

Одан бері ХХІ ғасырдың әр онжылдығында біршама жас буын өкілдері әдебиетке келіп қосылуда. Бұл буын өкілдері оқырманға әсер ету үшін түрлі эксперименттерге барып, көркемдік ізденіс үстінде жүргенін көріп жүрміз. Бірсыпыра жастар әдебиетте қалыптасқан классикалық үлгіні дамытуға үлес қосса, енді бір парасы батыс әдебиетіне еліктеп постмодернизмнің элементтерін ұлттық әдебиетте орнықтыруда. Біздің ұғымымызда тәуелсіздік тұсындағы әдебиетте өмірге құштарлық пен болашаққа деген сенім, өмірдің күнгейін бейнелейтін шаттыққа толы жырлар басым болуы керек еді. Шын мәнісінде, жаһандану заманындағы жас буынның көзқарасы тіптен бөлек. Жастар поэзиясындағы өлім, қайғы, күйзелістен қазіргі қоғамның шынайы бейнесін көруге болады. Сондықтан да бірсыпыра ақындарда күйзеліске толы элегиялық өлеңдер басым. Соның салдарынан ұлттық поэзияда адамның жалғыздығы және өлім тақырыбын көтерген экзистенциалдық шығармалар қатары көбейе бастады. Кеңестік дәуір тұсындағы ақындардың бірсыпырасына оптимистік рух басым болса, ХХІ ғасырдағы жастар поэзиясында өмірден түңілген, қоршаған ортадан жеріген пессимизм орын алды. Әдебиеттегі мифологиялық және шынайы-тарихи кейіпкерлер өмірінен әлемдік мәдениетке деген құштарлық сезіледі.

2. Материалдар мен әдістер

2.1 Зерттеу әдістері

ХХІ ғасырдағы қазақ поэзиясын зерттеуде Ж.Кенебай, Т.Тәшенов, С.Қосан, Б.Бабажанұлы, С.Шегебай, Д.Берікқажыұлы, Д.Кәпұлы, Ж.Немеребай, Б.Беделханұлы, Ұ.Дәлейұлы тәрізді әр буын өкілдерінің шығармалары іріктеп алынды. Зерттеу барысында жекелеген жанрлар мен тақырыптар бойынша жүйелеу, топтау жұмыстары анализ, синтез әдістерімен жүзеге асты. Поэзиядағы мазмұндық, түрлік ізденістерді анықтауда ақындардың жекелеген шығармаларынан мысалдар келтіріліп, қазіргі поэзияға шолу жасалды.

Тақырыпты зерттеуде поэзиядағы дәстүр мен жаңашылдық туралы М.Базарбаев, поэзияны түрлері туралы З.Ахметов, қазіргі лирика туралы С.Қирабаев, қазіргі әдебиет туралы Б.Майтановтың және ақын Т.Медетбектің пікірлеріне сүйендік. Ұсынылған пайымдаулар Отандық ғалымдармен бірге шетелдік М.Адамс, С.Хельсинки еңбектерімен тұжырымдалды.

2.2 Материалға сипаттама

Бұл кезең әдебиеті әдебиеттану ғылымында біршама зерттеліп келеді. Қазіргі әдеби процесті бағамдайтын ұжымдық, авторлық монографиялар жарық көруде. Атап айтатын болсақ, мемлекеттік «Мәдени мұра» бағдарламасы аясында жарық көрген он томдық «Қазақ әдебиетінің тарихы» атты академиялық еңбектің 10-томы 1991-2001 жылдардағы әдебиетті зерттеуге арналды.

Қазақ әдебиетінің он томдық тарихы жасалған соң, XX ғасыр әдебиетіндегі тәуелсіздік идеясы жеке монография көлемінде зерттелді. «XX ғасыр әдебиетіндегі тәуелсіздік идеясының көркем шешімі» атты ұжымдық монографияда азаттық, теңдік, бостандық идеясы жан-жақты қарастырылды. Азаттық идеясының өткен ғасыр әдебиетіне арқау болғандығын халық өмірімен бірлікте жырланған көркем шығармалар арқылы зерттеуге ден қойған зерттеушілер қазақ халқының сан ғасырлар аңсаған арман-мұраттарын нақты шығармалармен дәлелдеп берді.

Тәуелсіздіктің екінші онжылдығы «XXI ғасырдағы қазақ әдебиеті» атты монографияда зерттеу нысанына алынды. Ұжымдық еңбекте үшінші мыңжылдықтың алғашқы онжылдығындағы әдебиет зерттеу нысанына алынды. «Тәуелсіздік дәуір әдебиетіндегі ұлттық пен жалпыадамдық парадигма (қазақ және басқа халықтар әдебиеті негізінде)» деген еңбекте ұлттық және адамзатқа ортақ құндылықтар қазақ және этностар әдебиеті аясында қарастырылса, «Қазіргі қазақ әдебиеті: даму үрдістері, есімдер мен оқиғалар» зерттеуі тәуелсіздіктің үшінші онжылдығына дейінгі аралықты қамтиды. Бұл еңбекте негізінен әдебиетке сексенінші жылдары келген буын өкілдерінің шығармалары зерттелді. «Жаңа қазақ әдебиеті (дарынды жастардың шығармашылық жетістіктері)» атты ұжымдық монографияда әдебиетке тоқсаныншы жылдары келіп, «алтынкөпірліктер» деген атпен таныс буын мен «тәуелсіздік құрдастары» деп танылған жастар шығармашылығы зерттелсе, «Қазіргі поэзиядағы модификация: стиль, ритм, форма» деген ұжымдық монографияда XX-XXI ғасырдағы поэзияға өз үнімен келген жаңашыл ақындардың ұлттық поэзияға қосқан қадау-қадау үлесі ғылыми сараланды.

Қазіргі қазақ поэзиясы туралы автордың «Жаңа дәуір поэзиясының даму бағыттары» мақаласында қазіргі поэзияның әр буын өкілдерінен Қ.Бегманов, Қ.Қайранбай, Ж.Құрман, Б.Жылқыбекұлы, М.Құнапия, М.Сейтказинов, Т.Дәлеров, Ж.Немеребай, С.Қамшыгер, Е.Қуатбекұлы, Б.Мырзақұлов, Ш.Талап, Р.Аспанқызы шығармалары салыстыра зерттелсе, «Қазіргі қазақ поэзиясындағы дәстүр және жаңашылдық» мақаласында жас ақындар Д.Әлімақын, Б.Әліқожа, Б.Сарсенхан, Қ.Жазай, Б.Майтайұлы, Т.Башар, Т.Нұрсәуле, А.Қайсарбекқызы, А.Жаңбырбайдың поэзиялық туындыларына талдау жасалған болатын.

3. Талқылануы

XXI ғасыр – ақпараттық дәуір болғандықтан, әлем әдебиетінде интернет-әдебиет қалыптасты. Ел өміріндегі ірілі-ұсақты оқиғаларға алдымен үн қосатын ақындардың лирикалық өлеңдері жылдам уақытта республика көлемінде ғана емес, алыс-жақын шетелдерге тарайтын болды. Радио-телевидение, мерзімді басылымдарға қарағанда, әлеуметтік желілерде әдебиеттің кең тарайтынын, оқырманның көптігін көріп жүрміз. Ел өміріндегі ірілі-ұсақты оқиғалар ақындардың назарынан тыс қалған емес. Сөзіміз дәлелді болу үшін, соңғы жылдары түрлі оқиғаларға үн қосқан ақындардың жырларынан бір-ер мысал келтіруге болады. Мәселен, 2020 жылғы бүкіл әлемді алаңдатқан «COVID-19» коронавирусы инфекциясы адамзат баласына көптеген шығын алып келді. Әдебиет өмірдің көркем шежіресі болғандықтан, замандастарымыздың қым-қуыт тіршілігі ұлттық әдебиеттен орын алды. Коронавирустың емі табылмай, бүкіл әлем тығырыққа тіреліп, әлем халықтарымен бірге қазақ халқы да көп шығына ұшырады. Ел өміріндегі осы қасірет көптеген ақындардың қаламына арқау болса, көптеген ақындар ел өміріндегі қасіретке лағынет айтты. 2022 жылғы екі жүзден аса адамның өмірін қиған Қаңтар қырғыны туралы ақындар элегияларын қағаз бетіне түсіріп, әлеуметтік желілерде таратып жатты. Ж.Кенебай «Желтоқсан мен қанды Қаңтар өшпейді», «Айкөркемдер қанын қазақ кешпейді!», А.Қалмағанбетов «Жалғыз ұл», «Ок», М.Шәріпжан «Қанды Қаңтар», Р.Қосбармақ «Әй, айуандар!..», Б.Мұқанұлы «Жаңа жыл түні», А.Құрманбек «Сатқындардан іштегі – мықтап сақтан!», А.Жаңбырбай «Қазақ қырған» және басқа қолына қалам ұстаған жер-жердегі ақындар іштегі шерін осылай шығарды. 2024 жылы шерге толы қазақ, орыс тіліндегі отандастарымыздың жырлары «Жаңармаған Отаным» деген атаумен жинақ болып жарық көрді. Ж.Кенебай «Айкөркемдер қанын қазақ кешпейді!» атты шерге толы өлеңінде:

Айкөркемдер қанын қазақ кешпейді!

Құл-құтандар – ұлт жағына көшпейді...

2022 жылғы Қанды Қаңтар қырғыны

Қазақ барда ұлт жадынан өшпейді!., – деп бебеу қакты (Кенебай, 2024: 101).

2022 жылы қыркүйектегі Ахмет Байтұрсынұлы еліндегі, 2023 жылғы маусымдағы Абай еліндегі ормандар өртеніп, тілсіз жаумен алысқан өрт сөндірушілердің өмірден өтуі күллі қазақты күнірентіп жіберді. Осы сияқты табиғат апаттарының бірі – 2023 жылғы 8-ақпанда Түркияда болған жойқын жер сілкінісі. Зілзала кезінде түрік бауырларымызға арнап Қ.Бегманов («Үй астында шырылдайды ардағым»), М.Құнапия («Түркі еліне аза жыр»), М.Сейтқазиновтың «Бауырлар, біз сендермен біргеміз!» үндеуі мен «Ана – жүрек деген осы болар!», Т.Дәрелов «Мұсылманның қорғанындай Түрік бұл» және басқа қазақ ақындары аза жырларын жазды. Мерзімді баспасөз беттері мен әлеуметтік желілерде жұбату сөздер көптеп жазылып, бір Алладан көмек сұрады. Ел басына күн туған алмағайып заманда осындай жұбату жырлары қасірет шеккен елге демеу, күш-қуат беретіні белгілі. Екінші дүние жүзілік соғысы кезінде ақын Жамбыл Жабаевтың «Ленинградтық өренім!» деген үгіттік үлгідегі

өлеңі Ленинград қаласын қорғаушыларға ерекше күш, қайрат бергенін білетін қазақ ақындары түрік бауырларын жігерлендіру мақсатында жұбату жырларын жазды. Көркем сөздің негізгі қызметі адамзат баласына танымдық, тәрбиелік, эстетикалық байлық беру болғандықтан, әдебиетте шекара болмайды. Қай елдің қаламгері жазса да, ол күллі адамзатқа қаратыла айтылады. Сондықтан әдебиеттегі жалпыадамдық құндылықтар адамзат баласына ортақ.

Оқиғаға құрылған лирикалық сарындағы балладалардың дәстүрлі жалғасын Т.Тәшеновтің «Бір ақын ағам туралы баллада», «Түн баласы, су анасы», «Ғашық жанға хат» балладаларынан көрсек, лириканың келесі жанрлық үлгісі – арнау. Әдебиеттің классиктеріне, өздеріне үлгі-өнеге тұтқан аға-апаларына жыр арнау және ода (мадақ) жырлары – қазақ әдебиетінің арғы-бергі тарихында қалыптасқан дәстүр. Ә.Шегебай ақын ағалары С.Ерубаевқа («Өкініш»), Т.Айбергеновке («Жүрек»), М.Шахановқа («Шындықтың шырағданы»), Т.Медетбекке («Сіз туған жыл...»), Ұ.Есдәулетке («Қанатты ақын») арнаған арнауларында поэзия әлеміндегі үлгі тұтар ағаларын мақтан етеді, бір сәт олармен сырласады. «Адам менен Хауананың қуаты мен құрсағы – Аманаты Алланың, аялдар ақынды!» деп ақындарды аялауды сұрайды. Аталған арнауларда жекелеген тұлғаларға арналған құрмет сезімдерімен бірге сол адамның өмірі мен шығармашылығы, табиғи болмысы мен мінездері қоса сипатталған. Өзіне жақсы таныс шығармашылық иелерінің жаратылысын былай бейнелейді:

Қарсы алдында тұрғанмен, кейде сені көрмейді,
Көздейтіні мәңгілік, сондықтан ол сөнбейді.
Көңілді айтып қайтесің, көңіл түгіл осынау
Өмірдегі қайсыбір тәртіпке де көнбейді. (Шегебай, 2018: 3)

Арнау өлеңдер туралы З.Ахметовтің: «Арнау өлең – белгілі бір адамның бейнесін, мінез-сипатын суреттеу мақсатымен жазылған дербес поэзиялық туынды», – деген пікірін еске алатын болсақ (Ахметов, 1996: 35), ақындардың арнауларынан осындай ерекшеліктерді аңғарамыз. Ұ.Дәлейұлы осы дәстүрден ұзап кетпей, Омар Хаямға («Омар Хаямды мадақтау»), Қасымхан Бегмановқа («Қанаты күйген самұрық құс туралы жыр»), Ислам Әбішевке («Түн. Өскемен. Алтайды аңсау»), Рахымжан Отарбаевқа («Моншақ һәм Моно Лиза»), «Алматылық шайыр досқа» арнаған арнауларында ағаларына деген асыл сөздерін арнады. «Қанаты күйген самұрық құс туралы жырды» оқып отырғанда лирик ақынның эпикаға ауысқаны байқалады. Сыршыл сезім мен аңызға құрылған оқиғаның арасын әдемі ұштастырған ақын өзіне таныс алып самұрық құс туралы аңыз-ертегіге жан бітіреді. Ата құстың таудай белін сындырған адамдар емес, бір ұядан шыққан жалғыз бауыры екеніне баса көңіл бөлген:

«Бір ұядан шыққан жалғыз бауыры,
Жіберіпті қос жанарын ағызып...

Қуатынан қауіптеніп және де,
Жіберіпті қос қанатын күйдіріп. (Дәлейұлы, 10: 31)

Бір ұяда өскен бауырының сатқындығына төзбеген Самұрықтың түні бойы жылайтыны аңыз болғанмен, аңыздың түбінде ақиқат жататыны шындық. Орыс ақыны Н.Чернова шығармаларындағы аңыз-әңгімелердің көрінісі туралы А.Хамраев: «Концепция легенд и народных преданий, представленных в лирике поэтессы, направлена на глубинное раскрытие архетипов национальных степных мотивов и образов, сохраненных исторической памятью», – деген болатын (Хамраев, 2024: 69). Осы пікірге сүйенетін болсақ, ақын аңыз концепциясымен тарихи жадымыздағы Толағай тәрізді таудай жүк көтеріп жүрген Қасымхан ағасын сол Самұрық құсқа теңеген.

...Ит өмір бұл,
Ит терісін илеген,
Сатқындықтың қыл шылбырын сүйреген.
Сіздей ердің көріп қалам елесін,
Сіздей ақын туылған сол күймеден.
Аға, сізді шалса және біреулер,

Сол Самұрықты көргендейін күйге енем... (Дәлейұлы, 10: 31), - деп бейнелеуде атадан балаға ауызша жеткен аңызға жан бітіре отырып, оны жаңа қырынан байытты. Екі ұқсас затты параллел суреттеуде олар бірін-бірі толықтыратын болса, Самұрық құс пен Қасымханның тағдырынан сондай ұқсастықты көруге болады. Ақын адам бар жерде екі аяқты пенделермен бірге өмір сүретін сатқындық, аярылық, қызғаныш, тәрізді қасиеттерге көңіл аударуда замандастарымызды сын тезіне алған.

Бұл дәуір поэзиясынан үлкен орын алатын келесі жырлар – шығыс поэзиясынан жалғасып келе жатқан діни философиялық мінәжат өлеңдер, яғни Аллаға құлшылық, пайғамбарларға мадақ жырлары. Атеизм салтанат құрған кеңестік дәуірде Құдай, Құран, Мұхаммед пайғамбарды ауызға алуға болмайтын еді. Еліміз тәуелсіздік алған соң, мінәжат жырлардың қатары көбейді. Ақмолда, Әбубәкір, Нұржан, Мәшһүр Жүсіп, Шәді, Мақыш, Шәкәрім тәрізді ақындар діни-ағартушылық бағытты қалыптастырса, кеңестік дәуір тұсында бұл үрдістен айырылып қалдық. Тәуелсіздік тұсында қазақ поэзиясындағы Шығыс поэзиясында сақталған, біраз уақыт арнасынан үзіліп қалған діни-философиялық жырлар қатары заңды жалғасын тапты. Бұл қатарда Қ.Елемес, Д.Байтұрсынұлы, С.Қосан, А.Әбдірәсілқызы және басқа ақындардың есімін құрметпен атауға болады. Поэзия жанрындағы дәстүр мен жаңашылдық мәселесін жете зерттеген ғалым М.Базарбаев: «Тіл көркем әдебиеттің негізгі құралы десек, байырғы дәстүрлер де осы тілді сақталған. Сонан да бейнелі суретті тіл туралы, жалпы көркем әдебиеттегі дәстүр туралы айтқанда оның терең тамыры халықтың тіршілік еткен мекені мен мезгіліне, одан туған образдық түсінік, ұғымына байланысты

екенін мойындауымыз қажет», – деген болатын (Базарбеу, 2005: 143). Осы пікірге сүйенетін болсақ, бүгінде біз жаңалық деп отырған дүниелердің ел өмірімен тікелей байланысы бар екенін көреміз. Тәуелсіздікпен бірге келген жаңалық деп отырған мінәжат жырларымыз бүгін дәстүрге айналуға. С.Қосан «Бисмиллаһи рахмани-р рахим деп» басталатын «Тілек» өлеңінде сырт көзге иманды болып көрінгісі келетіндердің өзін алдағанмен, Құдайды алдай алмайтындығын ескерте отырып, оларды қатты сынайды. Түні бойы қызойнақ салып, күнәсін жуу үшін таңертең Алла үйіне дәретсіз келетіндерден безінген лирикалық кейіпкер Жаратқан иемнен дүние, асыл бұйым сұрамай халық игілігіне жарайтын жыр сұрайды. Мұндай қасиет тек өнерді шын құрметтеген жандарға ғана тән. «Құран сөзі» өлеңін:

Құдай – жалғыз,
Тұмайды,
Туылмайды,
Жаратқаннан жақсылық туындайды.
«Құран сөз – Құдайдың әмірі» деп,
Періштелер тәу етіп дуылдайды (Қосан, 2013: 8],

– деп бастаған ақын кешегі атеистерді Құдайдың бар екендігіне иландырып, оған құлшылық жасауға шақырады. Бұл қатарды «Құдай», «Құран сөзі», «Мұхаммед пайғамбар», «Иасауи хикметтерін оқығанда», «Үмбетке», «Жыр-сүннет», «Рухыма», «Жыр-Дұға» жырларымен толықтырды.

Жаңа дәуір поэзиясынан үлкен орын алатын – махаббат жырлары. Жастық шақтың жырлары болып табылатын махаббат туралы өлеңдер Д.Берікқажыұлы шығармаларында молынан кездеседі. «Сен түсіме кірген күн» өлеңінде:

Сен түсіме кірген күн
Түс емес-ау, нұр көрдім!
Көкірегім мөлдіреп
Мәжнүн болып үлгердім, – деп шарқ ұрады (Берікқажыұлы, 2014: 63).

Ару қыздарға жыр арнау Шығыс шайырлары мен Батыс ақындарында көптеп кездеседі. Мағжанның махаббат жырларынан нәр алған ақынның сүйген сұлуына жыр арнауы да осы үрдістің заңды жалғасы. Махаббат тек қуаныштан емес, бір өкініш, бір ләззаттан тұратын ұлы құдірет екенін ақын «Қаламаймын әйтеуір тоң сақтауды», «Сені іздеймін, аяулым, сені іздеймін», «Аңдымаймын бұл күнде есіңді», «Ей, пері қыз», «Махаббат монологы», «Тектілік сүйер тамыры», «Адасып көк түтін ішінде», «Оқу залында», «Сізді сүйю», «Сен де, мен де мынау үйге сыя алмай», «Сен түсіме кірген күн», «Телефонды көтермесең, көтерме!», «Көздеріңнің бір ойланып, бір күлген», «Симуляция», «Ару жайлы – құс төресі есімі», «Тоғжанға», «Саған неге қарай бергім келеді», «Қайта-қайта қарасам да тоя алмай», «Мені биге шақырасың ба» сияқты жырларында бейнелей білген. Ғашықтар бойындағы түрлі сезім күйлер шынайылығымен, сезімталдығымен баурайды.

Ақындардың көпшілігінің жастық шақтағы жырларының дені махаббат туралы болып келетіні белгілі. Сол сияқты Ж.Немеребайдың «Ең алғаш ынтызары ауған жандай», «Таранып сәнді қанатын қомдап», «Сенің көркемдігіңмен», «Алау мүсін», «Бұлт ішінен күн көзі нұр төккенде», «Жүрегімде жүргеннен соң күнде сен», «Бұлбұлдай тамылжитқан бақта әдемі», «Арада жылдар өтіп қанша міне», «Күрең кештерде, құла таңдарда», «Айкөркем», «Алғашқы махаббатқа», «Сен келгелі», т.б. туындыларда махаббаттың күйініші мен сүйінішін «Есімнен тандырған, сүйдірген, Жүректі жандырған, күйдірген» деп шынайы жырлады.

Қазақ поэзиясынан үлкен орын алған тарихи оқиғаның бірі – 1986 жылғы Желтоқсан көтерілісі. Қазақ жастарына күйе жағылған аумалы-төкпелі кездегі қазақ тарихы поэзиялық, прозалық, драмалық шығармаларға арқау болды. Бұл тақырып кез келген ақынның шығармасынан орын алғанын Г.Орда өз мақаласында жазған болатын (Orda, 2019: 177-194). Аталған көтеріліс туралы Қ.Мырза-Әлидің «Заман-ай», А.Егеубаевтың «Желтоқсан», Н.Айтұлының «Мұқағали-Желтоқсан», М.Бектемірованың «Тәуелсіздік – тірегім» Ә.Қайырбековтің «Желтоқсан жаңғырығы» поэмасы мен Ж.Кенебайдың «Зобалаң» дастанынан көруге болады. Сонымен бірге лирикалық жырлардан Ж.Бөдешұлының «1986. Желтоқсан», М.Айтхожинаның «Желтоқсанның желі гулеп», К.Ахметованың «Ұмытуға бола ма сол дауысты», Ш.Сариевтің «Желтоқсан», Е.Раушановтың «Қара бауыр қасқалдақ, қайда ұштың пыр-пырлап?», Қ.Аманжолдың «Желтоқсаным!», Т.Тәшеновтің «Алаң», «Желтоқсан, 1986», Б.Шарахымбайдың «1986 жыл. Желтоқсан», «Желтоқсан», А.Кәріпжанәулетінің «Желтоқсанның төлі едік түнекте өнген», «Ердің бірі», «Қайрат кім?», «Толассыз бодандық», «Алаңдағы жарық», «Ортақ сырқат», «Шеңгелдер», А.Пішенбайқызының «Боралдайдың сайына бармағандар», Қ.Маратұлының «Бірлігіңді арттыра бер, қазағым!», М.Дәлейұлының «Мәңгілік ұмытпауға», Е.Қуатбекұлының «Қазақтың рухы және Желтоқсан» тәрізді әр буын өкілдерінен көптеген мысал келтіруге болады. Аталған ақындардың ішінен Қ.Аманжолдың «Желтоқсаным» өлеңін С.Қирабаев: «Қорғанбек Аманжол «Желтоқсаным» өлеңінде желтоқсан көтерілісін тәуелсіздік үшін күрестің алғышарты деп түсінетінін айтапды. Желтоқсанда жүрекке қалған мұз бен қар, жібімеген ызғар сол ерімеген қалпында тәуелсіздік күніне жетіп, жеңіп шығады», – деп бағалаған болатын (Қирабаев, 2014: 27).

Ақын Т.Тәшенов «Желтоқсан, 1986» өлеңінде сол бір қасіретті күнге наза жырын арнап, өскелең ұрпаққа Желтоқсан қырандарының ерлігін мақтан етті:

...Білгін, балақай!
Желтоқсанда аяз салған алақай,
Алатауды бүлдірген бір ала тай...
Темір телпек, жебір жендет
Ел тағдырын еткен шақта талапай,
Ер намысын қорғап қалған –

Түбіт бөкебай,
Қоян малақай.
Білгін, балақай! (Төшенов, 2023: 200).

Келтірілген үзіндідегі буын, бунақтардың әркелкі болып келуінен қазіргі поэзиядағы тармақ, буын, бунақ еркіндігін байқасақ, «темір телпек, жебір жендет, түбіт бөкебай, қоян малақай» сөздерінде астарлау жатыр.

1986 жылғы Желтоқсан көтерілісі бүкіл әлемді алаңдатқаны белгілі. Бейбіт халықты қарулы күшпен басып-жаншу адамзат баласына ой салды. Ол жөнінде М.Адамс пен С.Дремс «Дала армандары: Қазақстандағы уақыт, медиация және пост-социалистік мерекелер» (Адамс, 2020), С.Хельсинки «Кеңес Одағындағы қактығыс: Қазақстандағы қактығыстардың айтылмаған тарихы» (Хельсинки, 1990) атты еңбектерінде осы мәселені жан-жақты сөз етті. Қазақстандықтар бұл жағдайды түсіне алмай отырғанда, алыс-жақын елдердің саясаттанушылары, тарихшылары дабыл қакты. Г.Майкл, Стефанидің «Көтеріліс жолында: Кеңестік ұлттар мәселесі, қазақтар және Қазақстандағы Желтоқсан», Г.Морейра, Л.Меллоның «Көтерілістің нюанстары: Әзірбайжан, Қазақстан және Қырғызстанның әлеуметтік жұмылдырулары және тәртіпті қамтамасыз ету», Н.Шелекпаевтың «1959-1989 жж. Қазақстандағы билік ауысуын және қоғамдық наразылықты қайта қарастыру», У.Бахретдиновтің «Кеңес Одағының ыдырауы қарсаңындағы қазақ ұлтшылдықтың қалыптасу процесіндегі 1986 жылғы 16 Желтоқсан көтерілісінің маңызы және оның тәуелсіз Қазақстанның жаңа тарихындағы орны», Р.Руссоның «1986 жылғы желтоқсандағы Алма-ата шерулеріндегі саяси «жағымсыз құбылыстарды» кеңестік баспасөзде жариялау» атты мақалаларында Қазақстанның астанасы Алматы қаласындағы Желтоқсан көтерілісі әлем ғалымдарының көзімен бағаланды.

Бүгінгі таңда ұлттық поэзияның арғы-бергі тарихынан үлкен алатын азаматтық лирика да өз жалғасын табуда. Еліміздің егемендік алуы, бүгінгі өркендеп өскен қазақ елі мен Сарыарқаның төсіндегі замануи үлгідегі Астана қаласы ақындардың барлығына шабыт сыйлады. Ж.Немеребай «Жаңғырған ел...» өлеңінде бүгінгі күнімізді шабыттана жырлаған ақын «Тәуелсіз ел көк туын желбіретіп, Еркін елім рухтанып, жаңғыруда» десе, «Бабамның үнін естідім», «Астана жәйлі баламмен әңгіме», «Ел жүрегі – Астана» өлеңдерінде Елорданы «Екі рет ғашық болсам өмірімде, Бірі – алғашқы махаббат, бірі – сенсің» деп асқақта жырға қосты. «Ел жүрегі – Астана» өлеңде отанға, елге, жерге деген патриоттық үн басым.

Астана соғып тұрған ел жүрегі,
Ел жүрегі ертеңге сендіреді.
Бәйтеректің басына шыға қалсаң,
Қан ойнап, тамырында сел жүреді (Немеребай, 16: 81).

Қазіргі поэзиядағы дүстір сабақтастығының бір қыры эпикалық кең құлашты поэмалардан көрінеді. Қазақ поэзиясын лирикалық, эпикалық шығармалармен

байытып жүрген Б.Бабажанұлының «Ниетқабыл», «Жаумытбай» поэмаларының өзіндік айтары бар. «Ниетқабыл» поэмасына ақынның өзі куә болған оқиға арқау болған. «Атомнан әлдеқайда күрделірек, Адамның ішіндегі жарылыстар» деп ақын айтқандай, қай дәуірде де «Ақынның жүрегіне малып алған, Қаламнан өр заманнан із қалады». Ақын поэмаларына өзі куә болған оқиғаларды негіз етіп алған. Жаумытбай ақсақал – сөзімен де, ісімен де ауыл-елдің ұйытқысы болса, Түгел – дүние жинамай Алланың бергенін қанағат тұтқан, ақ, адал еңбегімен бала-шағасын асырап жүрген қарапайым шаруа адамы. Ақынның «Ниетқабыл» жинағы туралы ақын Т.Медетбек: «Бауыржанның мына жинағы туралы да негізгі айтарым – мұны тек түйсіну, сезіну керек. Оған қоса, осындағы өлеңдердің қазақы жүректерге – адаса жаздап, қазығына қайта оралғандай кейіпте отырған қазақы халықтың жүрегіне көбірек сіңіргенін тілер едім», – деген екен (Медетбек, 7: 4). Ақын жырлары болмысынан айырыла жаздаған замандастарына қаратыла айтылғандықтан, мұнда ұлттық құндылықтарға басымдық берілген. «Мен де сені сүйем, Елім, жаныммен, Бірақ, бірақ сақауым...» дейтін ақын өзі өмір сүріп отырған қоғамдағы жайттарды ашық айта алмай тілі күрмелгенмен, поэзиясында замандастарын хақ жолына шақыру арқылы имандылыққа, адамгершілікке көңіл бөлу басым.

Д.Кәпұлының «Маябоздақ» поэмасына кеңес үкіметін орнату жылдарындағы Маңғыстау өлкесінің тарихы арқау болған. Маңғыстаудан қанша қазақтың Түрікпен көшіп, Иран асқаны туралы поэманың әр тарауына жекелеген оқиғалар негіз болған. «Табынай Жарылғас ақсақалдың әңгімесіне» құрылған бөлімде үстірттегі Мәлібектің құдығынан үдере көшкен көштің Түрікпеннің Сүлмен, Сүйлі жеріне бет түзеген тарихынан сыр шертеді. Бұл көштің ішінде қазақтан тұңғыш шыққан геолог, ағартушы Оразмағамбет, Қашағаннан бата алған Баубек Назар, он жеті жасында балуан атанған құнанорыс Төле, елгі әйгілі құдықшы Бейнеубай да бар еді. Қызылдардың ауқатты және орта шаруаларды жаппай тәркілеуінен қашып, туған жерден баз кешкен отыздай атқа мінген адамы бар, елу шақты түйемен шыққан көштің жол-жөнекей көрген құқайы аз болмағанын ақын шынайы суреттейді.

Өмірі Иранда өкен Жұмабай шал жайылмай, боздап терістікке қарап тұратын «Қара нардың» тұқымының майөкшесіне мыс шеге қағып тұзақтағанмен «Жайылмай тұрады екен мая жалғыз, Қосылмай түрікпеннің түйесіне». Туған жерге деген маяның боздаған үнін ақын былай суреттейді:

Қозғаған зарлы дауыс жүрек қылын,
Маяны, адамды да жүдетті кім?!
Туған жер сағынышы өзектегі,
Сағынған Маңғыстауды, Түбек түбін! (Кәпұлы, 14: 43)

Туған жерін «Өзге елге сұлтан болғанша, өз елінде ұлтан бол» деп бағалайтын қазақ үшін кіндік кескен жер қандай қымбат болса, оны сыртта жүрген ағайын бізден жақсы түсінеді. Адам түгіл ойсыл қараның өзі туған жерін сағынып боздағанда адамзат баласы көзіне жас алады, маямен бірге қосыла боздайды.

Осы қатарды толықтыратын Б.Беделханұлының «Рух жыры» лирикалық поэмасы «Тиек», «Қос шек», «Бұрау», «Перне», «Зар», «Сағақ», «Ширату», «Тілек», «Түйін» деген тараулардан тұрады. Тараулардың аттары айтып тұрғандай, домбыраның тиегін салып, қос шегінің бұрауын кетіріп, пернесін басып отырғандай күй шертіп, Адам ата мен Хауа ана жаралғаннан бүгінге дейінгі уақытқа түйін жасап, адамзат баласына деген ақ тілегін білдіреді. Қабылдың Әбілді өлтіруінен бастап адамзаттың құтты өлтіріп келе жатқанына жаны күйзелген ақын былай дейді:

Адамзаттың абзал еді есімі,
Құтпен ғана құралатын қосыны.
Қордың – құтты, құттың бақты іздейтін

Аңызымның-қобызымның, міне, осындай жосығы!.. (Беделханұлы, 2018: 8-9).

Қазақ халқының басынан кешірген зұматтарын «Хан Кенедей қапы кеткен басымды Іздеп келем иығымнан, кеудемнен» деген жолдарға сыйғызып, адамзат баласының қолымен жасалған жауыздықтарды еске салады. «Сол зұлмат-зұлмат заманда Қаны ауызын сүрткен кім!» деген жолдардан қазақтың басынан өткен зұлмат жылдарды байқасақ, «Бетке ұстаған қаймағымды, Кәсіп қылған бар малымды сыпырып» деген жолдардың астарында XX ғасыр басындағы күштеп колхоздастыру, мал-мүлікті ортақ қазынаға салу, жеке басқа табыну жылдарындағы жаппай құдалаудың жатқаны анық. «Бодандықтың... өзіне көр қаздырдым, Тәуменді елді тәубе деп төрге оздырдым» жеген жолдар қазақ елінің тәуелсіздік алғанын еске салып тұр.

Ақшаның буымен буыны бекіп,
басқаның тілімен бұғанасы қатқан.
сорлы ұрпақтың ертеңі – қорқынышты ертегі...

Балаң түгіл, бабаң шошып оянар!... (Беделханұлы, 2018: 13),

– деген шумақта бүгінгі өзіміз өмір сүріп отырған егемен елдің болмысы мен мұндалайды. Қазіргі таңда рухани құндылықтар екінші орынға ысырылып, алдыңғы кезекке материалдық байлықтың шыққанын көріп жүрміз. Тәуелсіздік тұсында туғандардың өмір туралы, құндылықтар туралы түсінігі мүлде бөлек. Ақынның «Балаң түгіл, бабаң шошып оянар!» дегеніне таңдануға болмайды, шын мәнісінде адамзат өмір сүру дағдысынан айырылып барады. Ұлттық құндылықтарымыз өскелең ұрпаққа керек болмай қалғанын көрген көзі қарақтылардың болашағымызға қорқынышпен қарайтыны қазіргі заманның шындығы. Осы ой ақын шығрмаларының лейтмотиві деп айтуға болады. «Ұлым, саған айтам...» интеллектуалды поэтикалық драмасы М.О.Әуезов атындағы драма театрда аншлаппен қойылып жүр. Драмадағы әке мен бала арасындағы диалогқа екі заман ұрпағының көзқарасы негіз болған. Әкесінің ер-тұрманын телефонның соңғы шыққан версиясына айырбастаған Мағжан мен әкесінің диалогынан олардың бар болмысын көруге болады.

Б.Бабажанұлы замандастардың қилы тағдыры арқылы біз өмір сүріп отырған қоғам шындығын шынайы бейнелесе, Д.Кәпұлы мағыстау өлкесіндегі тарихқа жан

бітіріп, қазақ әдебиетін жаңа тарихи кейіпкерлермен толықтырды. Б.Беделханұлы XX ғасырдағы қазақтың басынан өткен қасіретке толы тарихты лирикалық поэмасына арқау ету арқылы лирикалық поэма түрінің дәстүрлі жалғасын көрсетті.

4. Зерттеу нәтижесі

XXI ғасырдағы қазақ ақындарының көркемдік, стильдік ізденістеріне қарап отырып, ұлттық поэзиядағы мынадай ерекшеліктерді атауға болады:

Біріншіден, заман талабына сай әдебиеттің цифрлануынан интернет-әдебиеттің онығуы, жаңа туған өлеңдердің ақындардың әлеуметтік желідегі жеке парақшалары, әдеби сайттар арқылы тез таралуынан медиа поэзия таралымының шапшаңдығы танылады.

Екіншіден, ұлттық әдебиетте қалыптасқан классикалық үлгіні дамытудағы дәстүр сабақтастығы (баллада, арнау, сонет, ода, жарлау, жоқтау, элегия, т.б.) байқалады.

Үшіншіден, қазіргі поэзиядан мазмұны мен түрі жағынан қалыптасқан классикалық норманың бұзылуы, яғни өлең жолдарында қалыптасқан, шумақ, тармақ, ырғақ, буын, бунақ, ұйқас түрлерінің сақталмауынан туған өлшемсіз және рифмасыз (верлибр) еркін эксперименттер жасалуда.

Төртіншіден, кеңестік дәуірде қалыптасқан дәстүрінен қол үзіп қалған мінәжат өлеңдер, яғни Аллаға құлшылық, пайғамбарларға мадақ жырлары, діни тақырыптағы өлеңдер арқылы шығыстық діни философия дамуда.

Бесіншіден, ақ өлең, ерікті өлең, прозалық өлең секілді ырғақ пен әуезділік (силлабикалық) өлшеміне бағынбайтын, фонетикалық, морфологиялық, синтаксистік ізденістерден шығыс поэзиясындағы дәстүр сабақтастығы көрінуде.

Алтыншыдан, ауыз әдебиеті үлгілерінен жалғасып келе жатқан эпикалық жанрдың бүгінгі жалғасы ретінде танылған поэмаларда оның түрі мен мазмұнының толығы байқалады.

5. Қорытынды

Қорыта айтқанда, келтірілген мысалдардан көргеніміздей поэзия қоғам өміріндегі кез келген оқиғаларды назардын тыс қалдырмайды. Өткен жылдардағы Семей, Қостанай ормандарының өртке орануынан қазақ даласындағы оқиғаларды көрсек, Түркиядағы алапат жер сілікінісі туралы жырлар поэзияның ұлт талғамайтынын, адамзатқа ортақ мәселелерді көтеретінін көрсетеді. Әлеуметтік желілерден келтірілген мысалдар әдебиеттің цифрлануын, интернет-әдебиеттегі медиа поэзияның жиі әрі жылдам жариялануынан, оқырманға дер шағында жеткізетін шапшаңдығы байқалады. Осы ойымызды тоқсаныншы жылдардағы ел өміріндегі ауыр кезең, бүкіл әлемді алаңдатқан Арал тағдыры, 1986 жылғы Желтоқсан көтерілісі, 2022 жылғы Қаңтар қырғыны – қазақ тарихынан орын алатын ірілі-ұсақты оқиғалардың поэзиядағы көрінісі. Осыған қарап қоғам өміріндегі айтулы оқиғалар мен тарихи тұлғалардың ұлт тарихынан алатын орнын бағамдауға болады. Сонымен бірге ақындар халықтың мұң-шері мен қуаныш-шаттығын жеткізуде белсенді қызмет атқарып келеді.

Қазіргі қазақ поэзиясындағы көркемдік үрдістер ұлттық поэзиядағы дәстүр сабақтастығы аясында анықталды. Бұл дәуір поэзиясынан көзге түсетін негіз-

гі еркшелік – тамыры арыда жатқан дәстүр сабақтастығын жалғастыра отырып, мазмұн мен түр жағынан көркемдік ізденістерге баруы. Дәстүр сабақтастығын көңіл күй сезімдерін білдіретін шағын лирикалар мен эпикалық поэмалардан көрсек, жаңашылдықты бар ғаламды жаратқан Алла тағала мен Мұхаммед пайғамбарға арнаған мінажат өлеңдерден, адами құндылықтарды іздеген замандастарын ислам дініне шақырған үгіттік үлгідегі жырлардан көруге болады. Сонымен бірге ақындардың қоршаған орта мен былыққа батқан замандастарының арасынан орын таппай, қоғам өмірінен жатсынуы байқалады. Жоғарыда шығармалары сөз болған ақындар бірде тәуілсіздігімізді мақтан етсе, енді бірде қоғам өмірі иықтарына бар жүкті артып қойғанына налиды, күйзеледі, жұмыссыздықтан, тығырықтан шығар жол іздеп шарқ ұрады. Сондықтан элегиялық жырларда мұң-шер, құлазу, күйзелу басым.

Әдебиеттер:

1. Ахметов З. Арнау. Кіт.: Әдебиеттану терминдерінің сөздігі. – Алматы: «Ана тілі», 1996. – 240 б.
2. Бабажанұлы Б. Ниетқабыл. – Алматы: «Хан Тәңірі», 2014. – 286 б.
3. Базарбаев М. Замана тудырған әдебиет. – Алматы: «Жібек жолы» баспа үйі, 2005. – 512 б.
4. Беделханұлы Б. Ауадағы жазу. – Астана: «Фолиант», 2018. – 240 б.
5. Берікқажыұлы Д. Сізге жазған хаттардан. – Алматы: Хантәңірі, 2014. – 108 б.
6. Gulzhakhan Orda, Nurbol Khudaibergenov, Zhansulu Sarsenbayeva, Saltanat Amanzhol, Nassikhat Mursalimova. The December Revolt Statement (Description) in Kazakh Literature. – Opción, Año 35, No.89 (2019): 177-194 ISSN 1012-1587/ISSNe: 2477-9385 Recibido: 10-11-2018 Aceptado: 10-03-2019;EID: 2-s2.0-85072153777; Part of ISBN: 10121587; Процентиль – 99,855; sjr 0,152; Q 3;URL: <http://www.scopus.com/inward/record.url?eid=2-s2.0-85072153777&partnerID=MN8TOARS> (eng).
7. Дәлейұлы Ұ. Күз жауған соқпақ. – Алматы: «Хан Тәңірі», 2014. – 238 б.
8. Кәпұлы Д., Наурызбаева З., Жаңбырбай А. Отпан таудың басында ұран оты. – Алматы: «Әдебиет» баспа үйі, 2020. – 424 б.
9. Кенесбай Ж. Айкөркемдер қанын қазақ кешпейді! Кіт.: Жаңармаған Отаным / Құрастырушы Ғ.Х. Әженова. – Алматы: LEM, 2024. – 108 б.
10. Қирабаев С. Қазақ поэзиясындағы ұлттық рух пен жалпыадамдық құндылықтар. Кіт.: Қазіргі әдебиеттегі жалпыадамдық құндылықтар. – Алматы: «Evo Press», 2014. – 708 б.
11. Қосан С. Жүрегімде жүз өлең. – Алматы: «Үш қиян», 2013. – 128 б.
12. Margarethe Adams, Steppe Dreams: Time, Mediation, and Postsocialist Celebrations in Kazakhstan. Lune 16, 2020 // <https://www.amazon.com/Steppe-Dreams-Postsocialist-Celebrations-Kazakhstan>
13. Майтанов Б. Тәуелсіздік күрес мұраты: зерттеулер мен мақалалар. – Алматы: «Құс жолы» баспасы, 2012. – 490 б.
14. Немеребай Ж. Ай туған сәт. – Алматы: «Баянжүрек» баспасы, 2021. – 144 б.
15. Тәшенов Т. Сырлы сия. (Тандамалы өлеңдер мен баллада, поэма). – Алматы: «Мерекенің баспалар үйі» ЖШС, Mereke baspasy, 2023. – 248 б.
16. Хамраев А., Калиаскарова А. Казахская тема в творчестве русской поэтессы Н.М. Черновой // Керуен. – №2, 83-том, 2024. – С.59-72. <https://doi.org/10.53871/2078-8134.2024.2-04>
17. Helsinki Watch. Conflict in the Soviet Union: The Untold Story of the Clashes in Kazakhstan. – New York, 1990. – p. 63. – NY – 10017-6104 (212) 972-8400. Fax (212) 972-0905 // <https://www.hrw.org/reports/KAZAK900.pdf>
18. Шегебай Ә. Ақ жауын: Өлеңдер. – Алматы: «Жазушы» баспасы, 2018. – 160 б.

References:

1. Akhmetov Z. (1996). Dedication. Book: Dictionary of literary terms. – Almaty: “Ana tili”. – 240 p. (in Kaz)
2. Babazhanuly B. (2014). Niyetkabyly. – Almaty: “Khan Tengri”. – 286 p. (in Kaz)
3. Bazarbayev M. (2005). Literature created by the times. – Almaty: “Zhibek Zholy” publishing house. – 512 p. (in Kaz)
4. Bedelkhanuly B. (2018). Writing in the air. – Astana: “Foliant”. – 240 p. (in Kaz)
5. Berikkazhyuly D. (). From letters to you. – Almaty: Khan Tengri, 2014. – 108 p. (in Kaz)
6. Gulzhakhan Orda, Nurbol Khudaibergenov, Zhansulu Sarsenbayeva, Saltanat Amanzhol, Nassikhat Mursalimova. (2019). The December Revolt Statement (Description) in Kazakh Literature. – Opción, Año 35, No.89: 177-194 ISSN 1012-1587/ISSNe: 2477-9385 Recibido: 10-11-2018 Aceptado: 10-03-2019;EID: 2-s2.0-85072153777; Part of ISBN: 10121587; Процентиль – 99,855; sjr 0,152; Q 3;URL: <http://www.scopus.com/inward/record.url?eid=2-s2.0-85072153777&partnerID=MN8TOARS> (in Eng)
7. Daleiyuly U. (2014). Autumn rain trail. – Almaty: “Khan Tengri”. – 238 p. (in Kaz)
8. Kapuly D., Nauryzbayeva Z., Zhanbyrbay A. (2020). The fire of the slogan at the top of the mountain. – Almaty: “Adebiat” publishing house. – 424 p. (in Kaz)
9. Keneybay Zh. (2024). The Kazakhs will not spare the blood of the artists! Book: My Unrestored Homeland / Compiled by G.Kh. Azhenova. – Almaty: LEM. – 108 p. (in Kaz)
10. Kirabayev S. (2014). National spirit and universal values in Kazakh poetry. Book: Universal values in modern literature. – Almaty: “Evo Press”. – 708 p. (in Kaz)
11. Kosan S. (2013). A hundred poems in my heart. – Almaty: “Uch kiyan”. – 128 p. (in Kaz)
12. Margarethe Adams, Steppe Dreams (2020). Time, Mediation, and Postsocialist Celebrations in Kazakhstan. Lune 16, // <https://www.amazon.com/Steppe-Dreams-Postsocialist-Celebrations-Kazakhstan> (in Eng)
13. Maitanov B. (2012). The legacy of the struggle for independence: research and articles. – Almaty: “Kus zholy” publishing house. – 490 p. (in Kaz)
14. Nemerebai Zh. (2021). The moment the moon was born. – Almaty: “Bayanzhurek” publishing house. – 144 p. (in Kaz)
15. Tashenov T. (2023). Syrly siya. (Selected poems and ballads, poem). – Almaty: “Merekening baspalar uy” LLP, Mereke baspasy. – 248 p. (in Kaz)
16. Khamraev A., Kaliaskarova A. (2024). Kazakh theme in the work of the Russian poet N.M. Chernovoy // Caravan. – No. 2, Volume 83. – P. 59-72. <https://doi.org/10.53871/2078-8134.2024.2-04> (in Russ)
17. Helsinki Watch. (1990). Conflict in the Soviet Union: The Untold Story of the Clashes in Kazakhstan. – New York. – p. 63. – NY – 10017-6104 (212) 972-8400. Fax (212) 972-0905 // <https://www.hrw.org/reports/KAZAK900.pdf> (in Eng)
18. Shegabay A. (2018). White enemy: Poems. – Almaty: «Zhazushi» publishing house. – 160 p. (in Kaz)